

Evropa u agoniji.

(Što kažu ruski mislioci).

G. 1890 pisao je Renan nekom mladom znancu: »Francuska umire, mladi prijatelju, dajte neka se mirno bori sa smrću«. Te se riječi mogu jednako primijeniti Evropi. I ona je u agoniji. Samson se je već naslonio na stupove njezine gnjile zgrade i ako malo potrese, srušit će se u tren njezina oholija. Filistejska Evropa plašila se Samsona, dok je bio slobodan, ali se podaje bezbrižnom veselju, netom ga je sputala i bacila u tamnicu; dapače izazivlje njegovu snagu i bijes i hladno gleda, kako se naslonio na stupove njezine »uzvišene i nedostižive« kulture. Kocka je pala: Samson će doskora potresti zgradom i sve pretvoriti u hrpu ruševina. To je čutio i neki suradnik revije »Mercure de France«, pak je u isto doba kao i Renan napisao za Francusku i sve predstavnike nekršćanske civilizacije u Evropi: »Mi pripadamo svijetu koji odlazi, pa se pristoji da i mi iščeznemo s njime«. Oba ta pisca čutješe, da je »već i sjekira položena na korijenje drveta« (Lk. 3, 9). Sjekira sada nosi na sebi neoriginalni patent ruskog boljševizma, a teško drvetu, Evropi, kada istočna sila udari na Evropu, da kazni javnu apostaziju evropejske inteligencije i razmrskata udarcima njezino mrtvo korijenje! To će biti gora revolucija, nego li je itko može zamisliti. Ova će slobodno harati po Evropi, kako nekada Atila nesmetano pustošio po gnjilom rimskom carstvu. A tko da se opre? Zar nekršćanska inteligencija? Ali ona je već sada u agoniji. Zar katolička Crkva? No revolucija je sila i silu se može odbiti i svladati silom. Crkva pak nema sile niti joj je sklona. Što može Crkva? Samo plakati poput Jeremije nad razvaljenim Jeruzolimom i za ubivenom djecom. U dane će revolucije osjetiti ta djeca, kako je gorka rečenica: »Ludak čovjek prezire majku svoju«. (Prov. 15, 20); oćutjet će na sebi prijetnju Božju: »Proklet budi onaj, koji ne štuje oca i majku« (Deut. 27, 16). U one će dane »Bog osvetu izvesti na narodima, dok ne oduzme množiju oholicâ i ne satre skeptar bezbožnika« (Eccli 35, 23)). Drukčije i ne može da bude. Ta koliko je puta Bog preko Crkve, posebno na papina usta pozivao otpalu inteligenciju, to vodstvo Evrope, neka se opameti: »Vrati se, odmetnice, veli Gospod, i ne ću da padne gnjev moj na vas, jer sam milostiv, veli Gospod; ne ću se gnjeviti do vijeka. Samo poznaj bezakonje

svoje, da si se odmetnula Gospodu Bogu svojemu» (Jer. 3, 12). I u zadnjoj je (24. 12. 1922) enciklici Pijo XI. ovako pozvao bolesnu Evropu, neka se povрати Kristu i njegovoj Crkvi. A što na to ona učini? Nastavlja poput filistejskog puka u doba Samsonova tamnovanja, da se dalje zabavlja i ide putem udarenim. Ti moderni Filisteji, neopoganski duhovi »ne htješe slušati i uzmaoše ramenom natrag i zatiskaše uši svoje da ne čuju. I srcem svojim otvrdnuše kao dijamanat da ne čuju zakona i riječi, koje sla Gospod. Zato se dogodi, i kao što Gospod govoraše a oni ne slušaše, tako će i oni vikati a ja ih ne ću s'lušati, veli Gospod vojska. I ja ih razmetnuh po svim narodima, kojih ne poznaš« (Zahar. 7, 11—14). Nije li se ovo već dogodilo ruskoj inteligenciji, tim predstavnicima bivše ruske države, koji su svoja načela crpli iz Evrope i to iz punih vrela protukatoličke nauke i kulture? Nije li blizu »dan Gospodnji ljuti s gnjevom i jarošću« (Iv. 13, 9) i za neopogansku inteligenciju Zapada?

* * *

Novo poganstvo Evrope ne može da je spase. Ta ona ju je i dovelo do sadašnje agonije. Ovo je neopoganstvo inteligencije, koja je zasjela većinu sveučilišnih stolica i ima gotovo u svim državama uzde vlasti u svojim rukama (ta dva stupa socijalne zgrade), u isto doba protukršćansko i u sebi gnjilo i stoga ne može ni da sebe ni drugoga spasi od »budućeg gnjeva« (Lk. 3, 7). Gdje je gnjilež zahvatio srčiku organizma, propast je neizbježiva. I tko je srčiku čovječanstva ako ne njegova inteligencija? A ona je — »gnjila«.

Ovo je jednostavna istina i dublji je duhovi ne skrivaju, kako vidjesmo u zadnjem broju (Eto na te Filisteja, Samsona). No u takove istine upravo radi njihove jednostavnosti obični ljudi neće da vjeruju, osobito ne u one istine, koje su srcu neugodne. Tu je dobro da pozovemo »na liječnički konsult« i nekoga koji nije naš kućni liječnik. Pozovimo ovaj put ruske književnike iz ruskog Istoka.

Što vele ruski mislioci o novom poganstvu Evrope?

G o g o l j piše: »Poražava vas gledati, kako ljudi misle, da su obrazovanjem prognali mržnju iz svijeta, a mržnja se drugim putem i s drugog kraja opet vraća u svijet — vraća se putem razuma. . . Nepojmljiva čama dohvatila je zemlju; život postaje svakim danom suvlji i okoreliji; sve promiče i čili, i na očigled sviju diže se ispolinska figura dosade, koja svakim danom raste u neizmjeru. Svugdje muk, svugdje grob . . . Bože! Pusto i strašno počinje da biva u tvome*) svijetu«; »Razliježu se krici cijelog čovječanstva zbog duševnog stradanja, od koga svi sadašnji *evropski narodi boluju* i — ne nalaze sebi mjesta bijedni, i ne znaju kako i čime sebi da**) pomognu«; »Bolesna je Rusija, ali Evropa još teže nego Rusija, a razlika

*) Zjenjkovski, Ruski mislioci i Evropa (prev. I. Sekulić), str. 16.

**) Ib., str. 17.

je u tome, što u Evropi niko to ne vidi. Počekajte, uskoro će se podići krici baš u onim državama, koje na oko izgledaju sredene i kojima se ushićavamo. U Evropi vri takva unutrašnja pometenost, da nikoje čovječansko sredstvo neće moći pomoći. Evropu će oblitati krv, iznemoci će u uzaludnim borbama i ništa neće*) postići«. O Francuskoj je isti pisac kazao kao o predstavnici evropske neopoganske kulture: »Sva je tu nacija jedna blistava vinjeta, a ne slika velikoga majstora« i opet se ovako tuži na evropsku savremenost: »Vijek je naš tako sitan, želje su naše tako rasute po svemu, znanje naše tako enciklopedistično, da nikako nijesmo u stanju misli svoje usredsrediti na jednom predmetu, i zato je sve što stvaramo razdrobljeno na sitnice i na prekrasne igračke. Imamo čudan dar pretvarati sve u ništavilo« (14).

A. J. H e r c e n, savremenik Gogolja piše u »Pismima iz Francuske i Italije« g. 1848: »Kudagod se okrenem, duva na tebe barbarstvo, iz dvorova isto kao iz radionica«. Nešto kasnije bilježi: »Evropa se približava strašnom kataklizmu. Političke se revolucije ruše pod teretom svoje nemoći; srušile su vjeru a nijesu ostvarile slobodu; raspirale su u srcima želje, koje nijesu bile u stanju ispuniti. Ja sam prvi, koji blijedim, i bojim se tamne noći što nastupa. Zbogom umirući svijete, zbogom Evropo!« (32); »Zagušnost, teret, umor, odvratnost od života, uzimaju maha zajedno sa grčevitim pokušajima da se nekuda okrenu. Cijelom je svijetu mrsko živjeti — to je veliki znak. Kajite se, gospodo, kajite se, jer vašem je svijetu došao sudnji dan« (33).

H o m j a k o v isto ističe: »Savremena kolebljivost duhovnog svijeta na Zapadu nije slučajna i prolazna pojava, nego je neizbježiva posljedica unutrašnjeg rascjepa u evropskom društvu« (25). S njime se slaže i Kirijejevski u članku »O karakteru evropske civilizacije«: »Zapadni čovjek mrviti svoj život na posebne težnje i premda on te težnje razumom svojim vezuje u jedan opći plan, ipak se u svakom momentu života javlja kao neki drugi čovjek«. I kamo vodi ta razdrobljenost duha, to odsutstvo unutrašnje cjelosti? To prekida snagu i slabi čovjeka (23).

Što veli Dostojevski o bolnoj Evropi? Njegov Ivan Karamazov govori: »Hoću u Evropu da putujem. Znam da to znači otići na groblje, ali na groblje koje ti je najmilije. I ja ću, znam to već unaprijed, pasti na zemlju i cjelivati ono kamenje i plakati nad njim; ali u isto ću vrijeme cijelim svojim srcem biti uvjeren da je sve to već odavno groblje i ništa drugo« (48). Drugdje Dostojevski tvrdi: »U Engleskoj je to isto što i svugdje u Evropi: strašna žeđa za životom i izgubljeni viši smisao života« (49); »U Evropi nema mira. To je van svake sumnje. Pitanje je samo, da li je taj nemir samo prolazan, nemir jednog trenutka? Ne, jasno je da je došao termin za nešto vje-

*) Ib., str. 15.

kovječno, hiljadugodišnje, što se spremalo u svijetu od samoga početka njegove civilizacije«. »U Evropi se kreće nešto neizbježno. Evropu čekaju ogromni prevrati, takvi da je čovječjem umu teško u njih vjerovati«. G. 1880 (godinu dana prije smrti) piše D. o Evropi: »Da, ona se nalazi uoči pada općeg i na svakom mjestu. Mravinjak, izgrađen već davno bez Krista i bez Crkve, sa moralnim načelom iz osnove zaljuljanim, koji je izgubio i sve opće i sve apsolutno — taj je mravinjak sav potkopan. Ide četvrti stalež, kuca i gura se u vrata, i ako mu se ne otvore, razbit će ih«; »Predosjećam da je spremljen krajnji obračun. Simptomi su užasni. Neprirodnost političkog stanja u Evropi, nerazrešiva politička pitanja, neizbježno će dovesti do strahovitog konačnog političkog rata«. (49).

Slično su pisali i slavljanoфиli prošlog vijeka: »Zapad ne osjeća svoju bolest; raspad cijelosti njegova duha tako je daleko otišao, da on, zapad, ne zapauža rascjep intelekta od etičkih pokreta, od vjere i umjetnosti u ljudima«; »razum na zapadu pretvorio se u umno lukavstvo, ljepota u sanjariju, istina u mišljenje, vrlina u zadovoljstvo sa samim sobom, a teatralnost prati u stopu cio život i prikriva laži spolja, kao što im sanjalaštvo služi maskom iznutra«; »Koliko još ima kršćanske snage u sebi, toliko je Evropa još i živa; još se kida i otima kroz tugu i uznemirenost, ali je već toliko hladna, duhovno toliko nagrižena, da joj spasa više nema« (26).

I. F. F j o d r o v je također dobro poznao zapadnu nekršćansku kulturu. I on veli: Izmijenjeni odnos čovjeka prema prirodi, — to je glavna činjenica vremena. Čovječanstvo je izašlo na put principijelnog potčinjenja prirodi i njenim zakonima, mjesto da nad njima vlada. Ta kardinalna promjena je bila samo spoljašnji izraz religioznog procesa u čovječanstvu, koje je, težeći da izađe na kraj bez Boga, počelo tražiti »čisto« poznavanje (bez Boga), »autonomnu« etiku, »slobodnu« umjetnost. Shvaćanje prirode je udešavano tako, kako se nigdje u njoj ne bi našao Bog, kao da je čovječanstvu baš naročito bilo stalo da se nigdje u životu i nigdje u prirodi oko sebe ne sretne s Bogom. Izgubivši vezu s Bogom, ostavši samo sa sobom, čovječanstvo se našlo odsada u »slijepoj« prirodi. Obezboženje je prirode vrlo brzo dovelo i do njena obezdušenja, do triumfa mehaničkog shvaćanja svijeta. Pred licem je takve prirode najzad i čovjek ostao samo ništav i nemoćni njen dio. Religiozna podivljialost, koja je dovela do izmjene osnovnog odnosa prema prirodi, ne samo je čovjeka snizila do roba prirode, nego čovjek zbog nje i unutrašnje onemoćao. Evropska je filozofija novog vremena produkt čiste misli, otkinute od tvoračkih snaga u čovjeku, prema tome nemoćna, fantastična i neodgovorna. Čovječanstvo počinje da se hrani fantomima i sama stvarnost kao da prelazi u fantom, a u svakom slučaju u »problem«. Filozofija prestaje biti stupom ognjenim, koji pokazuje put naprijed, pa prelazi u nešto »subjektivno, individualno i besilno«. Evropska je kultura izraz bolesne iznemoglosti, ne u mislenom radu, nego

u ozdravljenju savremenog života. Zadaća čovječanstva izgleda nam tako teška i tako iznad sila jedino zato, što smo izgubili osjećanje vlasti nad prirodom i svijesnost svojih sila. Vratiti pak taj osjećaj može jedino nova zajednica s Kristom i njegovom Crkvom. — Ovako ožeto prikazuje Zjenjkovski (64) temeljne Fjodorovljeve misli.

Ljeontjev je tvrdo uvjeren, da Evropa »gnijije« (84).

Danjiljevski niječe evropskoj civilizaciji njezinu universalnost. I Trubeckoj kaže, da je ona samo relativnog značenja (87). I Evrazijski (koji tvrde, da je Rusija posebni tip, sinteza Evrope i Azije) misle: »Tragedija Zapada je tragedija stvaranja kršćanske kulture. Mi smo kulturno mladi od Evrope; u našem odnosu prema njoj ima one nježnosti sa kojom se mladi odnose prema starijima; ali ima i teške zamišljenosti pred bolešću Evrope, koja se sa vremenom sve više ispoljava. Mi smo duhovno zdraviji. I smijemo to reći čak i u ove strašne godine potresenosti ruskog državnog života i oslabljenosti ruske moći« (94). I Aksakovu je u Evropi »sve manje duše« (97), a Dostojevskom je evropska civilizacija donijela jedino »mnogostranost osjećanja i ništa više« (97).

Svojedobno je već Lermontov dobacio Francuskoj kao predstavnici Evrope: »Goni me nešto da kažem velikom narodu: Ti si — bijedan i prazan narod«. Hecen na svom putovanju po Evropi zabilježio: »Svugdje je u Evropi dah barbarstva i cio svijet ide u filistarstvo«; Tolstoj u priči »Lucern« predbacuje evropskoj civilizaciji amoralnost, bezdušnost i nečovječnost (95).

Rus i sada sveuč. profesor u Beogradu V. V. Zjenjkovski sudi o Evropskoj nekršćanskoj civilizaciji: »Najnovija istorija je pružila toliko fakata, koji potvrđuju Ljeontjevljev pesimistički pogled. Civilizacija Evrope odista sve brže ide k triumfu buržoaskog duha, koji prodire i u najljepše i najblagorodnije tekovine evropske istorije. U savremenom svijetu caruje, pohotljiv u sticanju, bestidni i amoralni buržoa, za koga ne postoji ništa sveto i koji je davno već privikao da sve kupuje i da sa svačim trguje. Religija, nacija, kultura, sve je to samo zaklon, iz kojeg djeluje drski internacionalni spekulat. Nije badava što sva Evropa očekuje dolazak neke bure; odviše je zagušno postalo u njoj živjeti. Rat nije donio moralne obnove; prije je otkrio moralno uboštvo djelujućih evropskih sila. I kad bi se Ljeontjev vratio da ocijeni evropsku kulturu u naše dane, prije bi morao još gušće nabacivati boje nego što bi se morao odreći misli, da zapad — gnijije« (84); »osnovna tragedija i bolest zapada ima religioznu prirodu« (98); »zapad je religiozno obolio« (99); »S užasom i s odvratanjem, sa bolom i gnjevom konstatuje ruska misao *prazno mjesto* u evropskoj duši. Duhovna pustoš, rezultat nove istorije Evrope, plaši sve« (100); »Bijeda je Evrope u tome, što se na najgrublji način odupire idealima kršćanstva« (74).

A.